

*Пам'яті полеглих воїнів ЗСУ
присвячую*

РОЗДІЛ І. СТАМБУЛЬСЬКИЙ АПОКАЛІПСИС

1.

Осіннього pogodного ранку шістдесятидворічний Баязид II неспішно вийшов до палацового саду, в якому лунали солодкі трелі пташок.

«Заливаються співом так, наче востаннє», – дивувався, прогулюючись між стрункими платанами.

Раптом почув якийсь дивний гул, що виходив із низин затоки Золотий Ріг, і забубонів насторожено:

– Що за чортівня? Не на добро це...

Охоронці запопадливо обступили збентеженого султана, намагаючись захистити його від невидимого ворога. Несподівано відчули, що під ногами затремтіла земля. Усе навкруги зарухалося, задвигтіло, струшуючи з дерев листя та гнізда пташок.

– Це землетрус! – налякано вигукнув Баязид II, закриваючи голову руками.

– Гайда на галявину! – скомандував старший охоронець.

Його підлеглі підхопили під руки старого султана і практично перенесли його на відкриту місцевість.

– Тут безпечніше, – оцінив ситуацію старший охоронець.

Тієї миті землю сильно струснуло. Баязид II ледь устояв на ногах. Учепившись старечими руками за охоронців, почув із боку палацу страшний гуркіт. На його очах руйнувалося склепіння, завалюючи спочивальню, з якої він щойно вийшов.

– О ні! – зойкнув із переляку султан.

Пам'ятаючи жахи землетрусу, котрий пережив двадцять років тому, почав молитися. Його приклад наслідували охоронці.

Увесь цей час тремтіла земля. Люди у паніці вибігали з понівеченого палацу до саду, куди також долітало каміння зі зруйнованих дахів та мурів. Вони гуртувалися навколо наляканого султана, який стояв посеред невеличкої поляни, де зазвичай встановлювали для нього намет, і гучно читали молитви.

За кілька хвилин, що видалися вічністю, усе стихло. Роззираючись, Баязид II зрозумів: земля під ногами припинила здригатися.

– Найгірше позаду, – видихнув і вже думав, що робити далі, як почув той самий підозрілий гул.

На додаток раптово зірвався шквальний вітер, який ледь не зніс із голови тюрбан.

– Тікаймо! – закричав старший охоронець.

Розштовхуючи натовп служників, ошалілих від побаченого, він вивів султана до невеличкого дерев'яного павільйону в глибині саду.

– Тут нам треба перечекати буревій, – заявив.

Утомлений Баязид II не сперечався. Він слухняно увійшов до павільйону і присів на диван коло вікна, звідки було видно район Галата – на протилежному березі Золотого Рогу. За мить заляк од побаченого. Адже над затокою утворилися величезні хвилі, котрі підганяв потужний вітер. Вони поглинули береговий фортечний мур, заливаючи водою хати містян та невеличкі мечеті.

Буревій посилювався, шарпаючи дерев'яний дах та віконниці.

– Як же це страшно... – бубонів, трясучись, Баязид II.

Він почав благати Аллаха зглянутися над його рабами й зупинити це жахливе стихійне лихо.

Лише надвечір потужний вітер, що зносив усе на своєму шляху, почав поволі вщухати. Але це не при-

несло очікуваного полегшення, адже небо вкрилося густими чорними хмарами, з котрих пішов рясний дощ.

– За що нам такі випробування? – кричали у саду нещасні люди, які безпорадно метушилися серед руїн палацу.

– За гріхи, гординю й помилки, – промимрив виснажений переживаннями Баязид II й упав, знепритомнівши.

Здавалось, у нього не лишилося більше сил до життя. Тож охоронці побігли шукати серед ошалілого натовпу палацового лікаря, щоби він привів султана до тями.

2.

Великий візир – п'ятдесятирічний Хадим Алі вїхав верхи Стамбулом, який лише оговтувався після потужного землетрусу. Пробираючись крізь понівечені вулички, зупинявся коло мечетей, що зазнали руйнувань. Значна кількість їхніх мінаретів не встояла й упала, поховавши під собою сусідні будівлі. Уцілілі люди самотужки розбирали завали, з-під яких сподівалися визволити своїх рідних.

Звідусіль лунали зойки чоловіків і плач жінок та дітей. Алі Хадиму на мить здалося, що він став свідком місцевого апокаліпсису, який охопив місто. Насилу діставшись до найвеличнішої мечеті Мехмеда II Фатіха, він не стримав сліз. Адже її велика баня не встояла на підпорах і провалилася до молитовної зали. А на потужних мармурових колонах, що підтримували храм, утворилися величезні тріщини.

– На це неможливо спокійно дивитися... – засмучено забубонів великий візир.

Постоявши коло понівеченого храму, де не було ні душі, вирішив повернутися до султанського палацу. Дорогою довелось оминати завалені камінням вулиці

та численні поховальні процесії. Тоді ж Хадим Алі помітив, що цілими й неушкодженими після землетрусу залишилися тільки дерев'яні споруди – сараї, хани¹ й халупи бідняків.

«Це цікаво...» – подумки зазначив він.

Минаючи мечеть Баязида II, яку недавно завершили будувати, великий візир сподівався, що застане її неушкодженою. Утім, побачене його шокувало. Один із двох мінаретів храму не витримав коливання ґрунту й обвалився на будівлі містян. Така ж доля спіткала і велику баню з арками та колонадою.

– Це якесь прокляття, – у розпачі простогнав Хадим Алі й, помолившись, поїхав далі.

На під'їзді до султанського палацу він зазирнув до мечеті Ая² Софії, яка ззовні здавалася вцілілою.

«Уміли ж будувати колись невірні візантійці», – подумав, зупинившись посеред храму, мармурову підлогу котрого вкрив шар тиньку, що посипався зі склепіння під час землетрусу.

Коли підвів очі, то отетерів од побаченого. Адже на нього із докором дивилися великі очі християнських святих – Ісуса Христа, матері його Марії і апостолів, образи яких понад пів століття тому османи старанно замазали тиньком.

– О, мій Аллаху, – налякано зойкнув Хадим Алі.

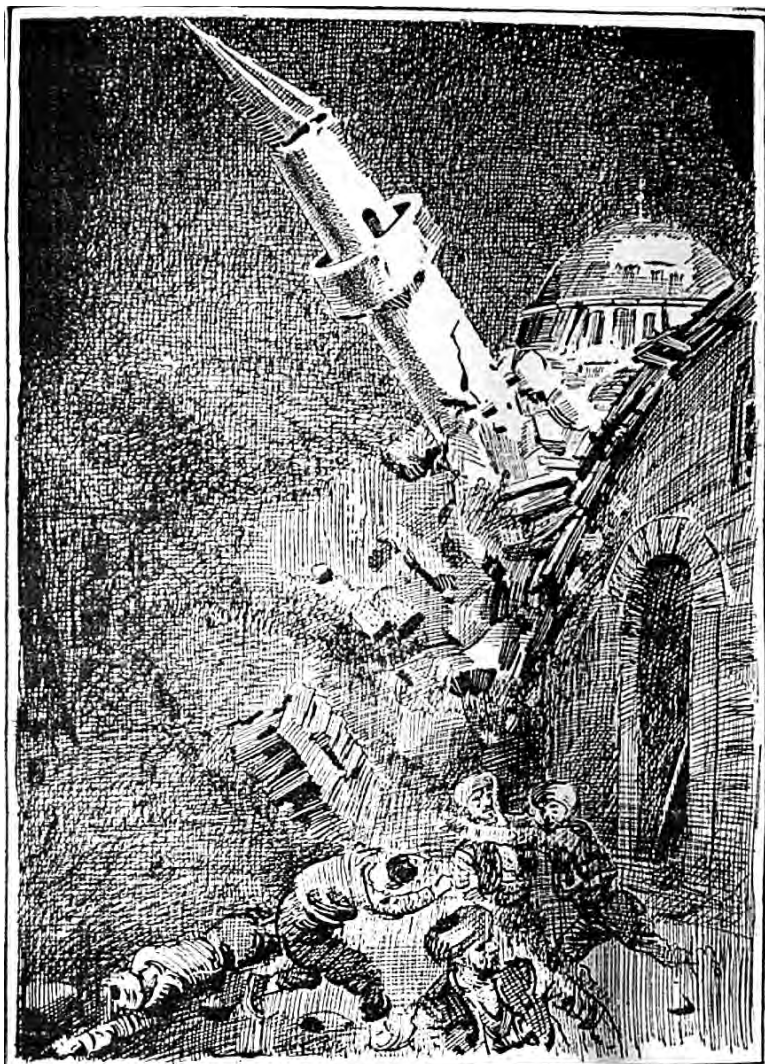
Як раптом почув потужний гуркіт за стінами мечеті.

– Що це? – здригнувся від жаху.

Вибігши на вулицю, побачив руїни мінарету, який звели коло Ая Софії відразу ж після завоювання Константинополя.

¹ Ангари для зберігання речей майстрів, крамарів та купців.

² У перекладі з османотурецької – «Святої».

Потужний землетрус 1509 року в Стамбулі.
Невідомий автор. XVI ст.

– І він упав, не витримавши удару стихії. Біда нам... – заскиглив у розпачі Хадим Алі та, не сідлаючи коня, пошкунтильгав до султанського палацу.

3.

Хафса прокинулася вранці в кафінському палаці й визирнула із вікна. На подвір'ї побачила могилки дітей покійного шехзаде Мехмеда, поряд з якими спочивала їхня мати Фюлане, й помолилася за упокій душі померлих. Так робила щодня, бо вважала, що ці поховання є найкращим нагадуванням про пильність та смирення, котрі слід проявляти.

Дякуючи Аллаху за новий день життя, Хафса убралася в зручні вовняні шаровари та сорочку й, умившись, почала готуватися до сніданку. Такою – просвітленою та зосередженою застав її євнух Мехмед, який поквалливо сповістив:

– Гарні новини, моя пані! Щойно гонець вам доставив листа.

– Від шехзаде Селіма? – запитала Хафса, заінтриговано дивлячись на євнуха.

Той заперечливо похитав головою, кажучи:

– Від вашої доні Хатідже.

– Слава Аллаху! Нарешті я отримала від неї послання.

Із цими словами Хафса нетерпляче розгорнула вручений сувій і застигла, читаючи османською слова, що старанно вивела пером її донька. За мить задоволено видала:

– Хатідже пише, що облаштувалася на новому місці в Геліболу й переказує вітання од сестри Бейхан. Та приїхала до неї зі зруйнованого землетрусом Стамбула і гостюватиме, допоки не відремонтують її із чоловіком Ферхадом житло.

– Яка радість! Нарешті ви можете не хвилюватися за дітей через те страшне лихо, що охопило столицю, – сплеснувши у долоні, задоволено мовив євнух.

– Авжеж, аго. Мене тільки непокоїть, що нема звісток із Трабзона. Чому мовчить шехзаде? – запитально поглянула на Мехмеда Хафса.

Той поквапився її заспокоїти, проказавши:

– Гадаю, затримка у листуванні через недавній шторм на Чорному морі, який не дозволяє гінцю прибути кораблем до Кафи. Тому вам не варто хвилюватися.

– Може, ти і маєш слухність... – заспокоєно видала Хафса.

Тоді почула, як у коридорі заворушилися й загіготіли служниці.

«Напевно, прийшов мій юний лев», – припустила й не помилилася.

Адже крізь прочинені двері увійшов п'ятнадцятирічний Сулейман, убраний ув яскравий каптан зі золоченими заціпками.

– Вітаю тебе, матінко! Гарного тобі ранку! – побажав, приклавшись до худорлявої правиці Хафси.

Та обняла високого і стрункого сина, милуючись його світлим темнооким обличчям.

«Він дедалі більше стає схожим на мене, – подумки тішилася. – Лише довгий із горбинкою ніс дістався йому від батька. Це їхнє династичне», – вважала, згадуючи орлиний профіль діда шехзаде Селіма – великого султана Мехмеда II Фатіха.

Відтак весело заусміхалася.

Помітивши це, Сулейман заявив:

– Радий бачити тебе, мамо, такою радісною серед цих темних величних мурів.

– Бо це ти додаєш мені щастя та світла в душі, – жартівливо відказала Хафса.

Тоді запитала:

– Що ти робитимеш сьогодні?

– Прийматиму дарунки від Менглі Гірея. Він щойно надіслав гінця з вітальною посилкою.

Нагадування про кримського хана змусило зажуритися Хафсу, яка пам'ятала, що саме його шехзаде Селім звинувачував у таємній страті брата Мехмеда.

– Щось не так? – Сулейман занепокоївся зміною настрою матері.

– Ні, все гаразд, – заперечила та, намагаючись не засмучувати сина своїми пересторогами.

Прагнула, щоб у нього склались якнайкращі враження від Кафи.

«Адже йому тут іще володарювати», – розуміла Хафса, тому проказала:

– Бажаю тобі гарного дня! Хай усе, що робитимеш нині, буде тобі на благо!

– Дякую, матінко.

Уклонившись, Сулейман вийшов із покоїв, бентежачи наложниць, які проводжали його захопливими поглядами.

Хафса ж вирішила навідатися до молодшої доньки Фатьми, яка у кімнаті бавилась із нянею, але її відволік євнух.

– Вибачте, що відразу вам не доповів про те, що у гаремі – невеличке поповнення...

– Це ж яке? – не зрозуміла Хафса.

Мехмед-ага, винувато всміхаючись, пояснив:

– Кримський хан із самого ранку привіз для вас у дарунок трьох юних рабинь, мовляв, це – найцінніше, що в нього є.

Хафса почутому здивувалась, але не стала вичитувати євнуху за зволікання, а відразу ж запитала:

– Де вони?

– У лікарки.

– Ходімо туди! – рішуче видала й вийшла з покоїв.

У напівпідвальному приміщенні, де розмістилася невеличка лікарня гарему, Хафса натрапила на стару юдейську знахарку, яку привезла зі собою з Трабзона. Та роздивлялася зуби наляканих юнок.

– То це ті рабині, які подарував нам хан? – серйозним тоном запитала.

Отримавши схвальну відповідь, вона прискіпливо поглянула на дівчат. Тоді відчула, як щось заніло глибоко в душі. Адже витончені чорноокі обличчя нещасних бранок, яких силоміць привезли до кафинського палацу, змусили її згадати рідні краї у не такій уже й далекій звідси Тамані, де мешкали племена черкесів. Тож, приховуючи хвилювання, Хафса заговорила рідною мовою:

– Хто ви та звідки?

Почувши її у цьому великому чужинському палаці, полонянки навипередки взялися пояснювати, що вони черкески і їх силою притягли сюди злі кримські вершники.

– Ви нас врятуєте від них, пані? – залепетали з надією вони.

Хафса приязно їм закивала, а потім звернулася до євнуха зі словами:

– Помий і нагодуй цих нещасних бранок. Нехай залишаються тут і навчаються османській мові й гарних манер. Я особисто за ними наглядатиму.

– Зроблю все, як належить, – підкорився Мехмед-ага.

Він неймовірно тішився, що вдалося розв'язати проблему. Адже знав, як Хафса остерігалася будь-яких відносин із підступним кримським ханом. Тому був упевнений, що вона не прийме його дарунок. Але вийшло інакше.

«Бо Менглі Гірей виявився ще тим спритником, подарувавши Хафсі не просто полонянок, а її землячок, – дійшов висновку євнух. – Тож вона зглянулася над

ними і не прогнала. Тепер змушена дякувати йому за дарунок. От же ж і хитрий той хан...» – дивувався євнух, супроводжуючи до хамама новоприбулих черкесок.

4.

Уже кілька днів минуло від перших потужних поштовхів, а Стамбул і далі трусило. Тож Баязид II, отямившись після серцевого нападу, перемістився з пошарпаного вітром павільйону до намету, який розіпнули на галявині. Проте нічні зливи зробили тамтешнє перебування нестерпним. Тож султан із охоронцями та прислугою вирішив переїхати зі сплюндрованого стихією Стамбула до Едірне, де хоча й відбувалося коливання ґрунту, проте без серйозних наслідків для забудови міста.

Згодом туди прибув і великий візир Хадим Алі-паша з повідомленням про обсяги руйнувань унаслідок землетрусу та кількість жертв серед місцевого населення. За його словами, шкоди зазнала переважна більшість будинків, а близько двох тисяч із них були знищені вщент. Пошкоджені також сто дев'ять мечетей, мінарети котрих якщо і вціліли, то мають суттєві руйнування.

– І це жахливо! – з гіркотою у голосі проказав великий візир та додав:

– На моїх очах упав мінарет найбільшої нашої святині – Ая Софії.

– Знаю, – зажурено видав султан. – Невірні зі сусідніх держав зловтішаються, говорячи, що це лихо нам – за наше завоювання їхніх земель на чолі з Константинополем. Я ж вважаю: ми тепер розплачуємося за наші гріхи й неправильні рішення.

Проказавши це, Баязид II почав цитувати 99-ту суру Корану «Землетрус»:

*«Коли струснеться земля, здригаючись,
і виштовхне з себе те, що в ній є,
то питає людина: «Що сталося з нею?».
У той день земля розповість
усе, що відомо їй,
бо ж Господь твій відкрив їй те!
У той День люди вийдуть
з могил юрбами, щоб побачити
свої вчинки...»³.*

Помовчавши трохи, він почав зітхати, а згодом за-
явив повчально:

– Ми – на порозі Судного дня, пашо! Саме це нам
хоче сказати Всевишній, караючи жакливим землетру-
сом.

Хадим Алі сумирно слухав старого хворого султана,
але подумки зазначив, що не готовий от так просто за-
раз помирати.

«Ще не настав той час», – уважав, тому сміливо за-
пропонував:

– Дозвольте, повелителю, висловити міркування
з приводу відбудови Стамбула.

Рішучість великого візира змусила султана відволік-
тись од сумних думок. Хадим Алі почав доповідати, що
вже готує списки будівельників зі всієї Османської ім-
перії.

– Адже на відновлення столиці від наслідків потуж-
ного землетрусу потрібно запросити до роботи десятки
тисяч теслярів, ковалів, каменярів, – пояснив.

Баязид II із розумінням закивав головою.

– Водночас слід потурбуватися про будівельні ма-
теріали, як-от мармур для імперських мечетей, який
я вже замовляю у віддалених регіонах імперії.

– Так, це важливо, – погодився султан і запитав:

³ Переклад Корану українською – Михайла Якубовича.

– А чи вистачить каменю для відбудови житла для містян?

– Саме це і хотів обговорити з вами, повелителю, – почув од великого візира, який зауважив:

– Проїшовшись містом, я помітив, що високі кам'яні будинки непоправно ушкоджені земними поштовхами, а от дерев'яні сараї, хани й хатини бідняків, на диво, вціліли.

– Та невже? – спантеличено вигукнув Баязид II. – Хоча чому я дивуюсь, якщо і сам найпотужніші поштовхи та зливу переcheкав у дерев'яному павільйоні.

– От бачите, повелителю?! – вигукнув великий візир, зрадівши, що султана не довелося довго переконувати у своїй правоті.

Відтак запропонував:

– Було би добре, якби більшість зруйнованих земле-трусом будинків стамбульці зводили саме з дерева, яке легше за камінь. Тоді їхні будинки витримуватимуть можливі поштовхи землі.

– Ти маєш слухність, – похвалив великого візира султан. – Зараз же віддам такий наказ, – пообіцяв.

На це Хадим Алі відповів низьким поклоном.

– А ще, пашо, сповісти моїх шехзаде, що зі мною – все гаразд. Проте я потребую їхньої допомоги з харчами для потерпілих стамбульців та будівельними матеріалами.

– Я так і зроблю, повелителю, – покійрно мовив великий візир і, з дозволу султана, поквапливо віддалився виконувати його накази.

ЗМІСТ

Розділ I. Стамбульський апокаліпсис	5
Розділ II. Дивний дарунок.....	17
Розділ III. Прибуття Селіма до Кафи	29
Розділ IV. Таємний візит великого візира.....	38
Розділ V. Непокора Коркуда	48
Розділ VI. Другий шлюб Айше.....	59
Розділ VII. Похід Селіма до Едірне.....	70
Розділ VIII. Омріяний санджак у Румелії	79
Розділ IX. Загибель великого візира	89
Розділ X. Програна битва	98
Розділ XI. Порозуміння жінок	108
Розділ XII. Повстання яничарів.....	120
Розділ XIII. Виклик султана.....	131
Розділ XIV. Хитрість Коркуда	141
Розділ XV. Джулюс Селіма	152
Розділ XVI. Смерть Баязида II	164
Розділ XVII. Убивство синів шехзаде	175
Розділ XVIII. Викриття Коркуда.....	185
Розділ XIX. Триумф султана Селіма.....	197
Авторське післяслово	206
Список ілюстрацій.....	229
Султанська династія і правителі сусідніх держав.....	233
Державні діячі та служники.....	235